

Nova presidenta

Ana Soriano es converteix en la primera dona que presideix l'Associació Cultural del Matarranya en els 36 anys d'existència. [p. 5]

Gala anual de l'IEBC

Torrent de Cinca acull la gala on es lliuren els guardons i beques a persones i entitats que treballen per la cultura i el territori. [p. 6]

TEMPS DE FRANJA

Revista de les Comarques
Catalanoparlants d'Aragó

Glòria Francino, nova acadèmica

La professora ribagorçana s'incorpora a l'Acadèmia Aragonesa de la Llengua. [p. 13]

La fi de les mines

Un interessant reportatge sobre el final d'una forma de vida a la vila de Mequinensa i la seua àrea d'influència. [p. 18]

Premi Franja 2024

[p. 14]

Ramón Muir

Temps
d'escola
18

Sumari

- 2 Cartes dels lectors
- 3 Editorial
 - Vinyetes al vent
- 4 Matarranya
- 6 Baix Cinca
- 8 Llitera/Ribagorça
- 10 Entrevista
- 12 Ribagorça
- 13 Aragó
- 16 Catalanofonia
- 17 Cultura
- 18 Reportatge

Imatge coberta: Ramon Mur durant la lectura de 'Memòries d'una desmemoriada mula vella' (D. Lombarte), a Bellmunt de Mesquí, el 2010 (Foto ©Carles Terès)

TEMPS DE FRANJA 165

Edita:

Iniciativa Cultural de Franja

C. Sagrat Cor, 33. 44610 Calaceit. T. 978 85 15 21

- Associació Cultural del Matarranya
- Institut d'Estudis del Baix Cinca-IEA
- Centre d'Estudis Ribagorçans (CERib)

Coordinació: Carles Terès.
redaccio@tempsdefranja.org

Gestió i administració: Cèlia Badet.

Maquetació gràfica: Carles Terès

Consell de redacció:

Matarranya: M. D. Gimeno, Carles Sancho
Baix Cinca: Rosa Arqué
Llitera: Josep Esplugas
Ribagorça: Glòria Francino
Cultura: Hèctor Moret
Entrevistes i Opinió: Carles Terès
Catalanofonia: Hugo Sorolla
Aragó: Màrio Sasot

En aquest número: Roberto Albiac, Marina d'Algars, Marià Álvarez, Patrici Barquín, Esteve Betrià, Josefina Motis, Ramon Mur, Ana Obiol, Vicent Pallarés, Ramon Sistac, Ana Soriano.

Suplements:

Styli Locus: M. Sasot
Temps d'escola: P. Nogués, P. Cucalon

Subscripcions i publicitat: 978 85 15 21

Producció: Terès & Antolin
info@teresantolin.com

Disseny: Carles Terès Bellés

Dipòsit legal: TE-88/2000

ISSN: 1695-7709

Membre de l'ACPC

ACPC
Associació Catalana
de la Premsa Comarcal

En venda a:

Albelda: Estanc Conchita. **Calaceit:** Papereria Abàs. **El Torricó:** Llibreria Pilarín. **Fraga:** Llibreria Badia. **Girona:** Llibreria Les Voltes. **Mequinensa:** Papereria González. **Reus:** Llibreria Gaudi. **Saïd:** Llibreria Panadés i Llibreria Sorolla. **Saragossa:** Papeleria Germinal. C. Sepulcro, 21. **Tamarit:** Estanc Patrito. **Tortosa:** La 2 de Viladrich. **Vall-de-roures:** Camins Serret.

Cartes dels lectors

'Tothom' versus 'totes i tots'

En la darrera pàgina del 165è número de *TdF* que teniu a les mans, hi trobareu un anunci institucional de la Generalitat de Catalunya amb el lema «La Catalunya de totes i tots». És evident que ens hem topat amb una maldestra traducció/adaptació d'una expressió estrangera que correspon al genuí 'tothom' (=Tota la gent, *Diec2*), tal com l'actual Generalitat no deixa de remarcar quan signa aquesta campanya amb l'eslògan "El Govern de Tothom". No es mereixen.

Col·lectiu Aubafam

Agraïment a Lluís Rajadell

Bonjour, j'ai découvert un article écrit par Lluís Rajadell, le 05 juin 2019, je suis le fils de José Maria Gimeno et je voulais simplement remercier ce journaliste pour son travail.

Merci de Tout coeur.

(Bon dia, vaig descobrir un article escrit per Lluís Rajadell, el 5 de juny de 2019. Sóc fill de José Maria Gimeno i només volia agrair la seva feina a aquest periodista. Gràcies de tot cor.)

François Gimeno

La PAU marxa de Fraga

Enguany, els estudiants del Baix Cinca no podran fer les proves de la PAU (antiga Selectivitat) a Fraga. La Universitat de Saragossa ha decidit eliminar la subseu al·legant problemes logístics. Sorpren que a una institució que aspira a ser referent internacional li supose un gran problema organitzar unes proves a Fraga, amb dos centres de Batxillerat i uns 100 candidats.

Durant la pandèmia, es van multiplicar les seus d'examen per facilitar l'accés a l'alumnat i els anys posteriors aquesta decisió, que va ser molt aplaudida, es va mantindre. Ara sembla que aquells avantatges han desaparegut o no són tan importants. Ens diuen que el problema és la logística, però ningú parla de la logística de les famílies, ni de la dels estudiants, que hauran d'anar a Montsó per fer uns exàmens que perfectament es podrien fer a Fraga, al mateix centre on s'han fet els darrers 5 anys i que ja té una trajectòria consolidada com a subseu des de l'any 2020.

Un camí més, el Baix Cinca perd un servei. El centralisme universitari ignora la realitat del territori. No és només una decisió tècnica, jo penso que és una decisió política i considero que implica una falta de respecte cap a la gent del nostre territori, sobre tot cap als joves

Rosa Arqué

COMARCA DEL
matarranya

IEA
Institut de Estudios
Altoaragoneses

DIPUTACIÓN DE HUESCA

GOBIERNO DE ARAGON

Diputació de Lleida

INSTITUT D'ESTUDIS ILERDENCs

Fundació Pública de la Diputació de Lleida

Amb el suport de

Generalitat de Catalunya

A Temps de Franja *volem saber la teua opinió. Envia'ns les teues cartes, tot indicant el teu nom i població, a:*
redaccio@tempsdefranja.org

SUBSCRIU-T'HI

T. 978 85 15 21

redaccio@tempsdefranja.org

Recordem a tots els **subscriptors** de *Temps de Franja* que ens comuniquen la seua adreça de correu electrònic a
redaccio@tempsdefranja.org
per rebre els butlletins electrònics

L'activisme cultural femení a la Franja

El passat 8 de març es va celebrar el Dia Internacional de la Dona amb diversos actes reivindicatius a totes les viles de la Franja. És una celebració mundial establerta per Nacions Unides el 1975 i que té com a objectiu reconèixer els èxits socials, econòmics, culturals i polítics de les dones i reivindicar les desigualtats de gènere que encara són presents arreu del món.

A *Temps de Franja* volem posar en valor l'activisme cultural femení dins del nostre territori. Col·lectiu que cada vegada està més present des del final de la dècada dels 70 del segle passat, quan vam començar a reivindicar la nostra llengua i cultura com a part essencial de la nostra pròpia identitat. Després de quaranta anys de dictadura franquista.

Un dels primers moviments destacats per assumir este repte és la participació del Govern d'Aragó en el Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana el 1986, a través de la constitució de la Comissió Territorial d'Aragó presidida pel conseller de Cultura i Esports del Govern d'Aragó José Bada. En la comissió hi van participar Teresa Jassà i Teresa Claramunt.

En la constitució de les associacions per la defensa de la llengua, el 1989 va crear-se l'Institut d'Estudis del Baix Cinca —anteriorment, el 1985, Institut d'Estudis Fragatins—. El 2011, la junta de l'entitat estava formada per Susanna Barquín, presidenta, Carme Messeguer, vicepresidenta, i com a vocal Maria López. El mateix any es constituirà l'Associació Cultural del Matarranya amb Trini Albesa i Mercè Pallarés com a signants de la primera acta de fundació. Més tard passaran per la Junta Mercè Gimeno, Carme Alcover, Cèlia Antolin, Teresa Maria Ballester, Pepa Nogués, Anna Solé... Des que Calaceit fou seu de l'entitat Cèlia Badet ha seguit la nostra secretària i encara ho és. Ara mateix la presidenta i la vicepresidenta són dones: Anabel Soriano i M. Dolores Gimeno.

La participació en la premsa aragonesa, essencial per fer més

Sigrid Schmidt,
premi Franja
2022
JESÚS CELMA

visible la nostra activitat com a entitat, cada vegada compta amb més col·laboradores. A *Temps de Franja*, que enguany compleix 25 anys, al Consell de redacció hi ha M. Dolores Gimeno que escriu des del Matarranya, Rosa Arqué del Baix Cinca i Glòria Francino de la Ribagorça. Josefina Motis ens informa de la Llitera i col·labora amb una columna fixa 'Entre dos aigües' Marina d'Algars / Merxe Llop. Respecte a les altres columnistes en català en diaris aragonesos tenim a Estela Rius que col·labora a la columna 'Viles i gents' a *La Comarca* editada a Alcanyís i també ho havia fet Mar Puchol. Els 'vilers' portem 30 anys ininterromputs en les seues pàgines. Judith Bielsa, Raquel Llop i M. Dolores Gimeno col·laboren en la columna 'Lo Cresol', i durant un temps ho va fer Marta Momblant, al *Diario de Teruel*, 19 anys de trajectòria. Participen en la revista *Compromiso y cultura*, editada a Alcanyís, amb una col·laboració en català, Merxe Llop i M. Dolores Gimeno.

Una altra manera de valorar l'activisme cultural en les nostres comarques és la concessió del premi 'Franja: Cultura i Territori' que concedeix anualment Iniciativa Cultural de la Franja, guardó que s'ha atorgat a Carme Alcover el 2015, professora de català i tècnica de llengües; Teresa Maria Ballester el 2016, professora de català i activista cultural; Pepa Nogués el 2020, professora

de català i activista cultural, i Sigrid Schmidt el 2022, mestra i fotògrafa.

El projecte 'Veus en el cerç' (2022) a càrrec de la Direcció General de Política Lingüística del Govern d'Aragó, va ser una excel·lent iniciativa en què les protagonistes eren escriptores en català i en aragonès que volia posar en valor el seu esforç i compromís, moltes vegades silenciades, per dignificar i promocionar la llengua pròpia. El projecte constava d'un documental i una gran exposició que va recórrer el territori aragonès. L'acte de presentació va ser a la Universitat de Saragossa. Es va reconèixer l'obra literària en català de Teresa Jassà, Aurelia Lombarte, Maria Pilar Febas, Carmeta Pallarés, Maria Josefa Zapater, Carme Alcover, Mercè Ibarz, Glòria Francino, Merxe Llop, Cari Ariño, Sílvia Ferragut, Susanna Barquín, Susana Tello, Pilar Arbiol, Marta Momblant i Mar Puchol.

De ben segur que en la nostra breu ressenya hi trobeu a faltar molts altres noms que mereixen ser-hi, dones que per les seues qualitats haurien de ser definides com a activistes culturals. Com per exemple aquelles que transmeteu la llengua pròpia als vostres fills, l'herència més preuada del nostre patrimoni immaterial.

VINYETES AL VENT. Per Tarroc

25 anys de la mort de Teresa Jassà

// CARLES SANCHO

El Nadal de l'any passat va fer vint-i-cinc anys del traspàs de la nostra amiga Teresa Jassà Casé. Amb ella vam coincidir en moltes iniciatives culturals a Calaceit —aquí la vaig conèixer en l'Homenatge a Joan Cabré el 1982— i al Matarranya, principalment centrades en la defensa i promoció de la nostra llengua i cultura. Jassà va destacar principalment com a ceramista, activista cultural i escriptora.

Com a artista plàstica creà un taller a casa seua, al carrer de la Bassa, d'on van eixir obres artístiques que avui podem ser contemplades a Calaceit, a les viles del Matarranya, al Baix Aragó i, fins i tot, a altres països com França, Brasil o Colòmbia. Més d'un centenar d'obres seues apareixen a tot color en el magnífic llibre bilingüe «El mundo de Teresa Jassà (1928-1999)» editat el 2001, dos anys després de la seua mort, per les diputacions de Terol i Saragossa, un excel·lent volum ben merescut en homenatge a l'artista calaceitana recopilatori de la seua activitat artística, cultural i literària. En les seues pàgines escrits de Fidel Ferrando, ceramista alcanyissà, Darío Vidal, escriptor i exconseller de Cultura del Govern d'Aragó, José Ignacio Micolau, director de la Biblioteca Municipal d'Alcanyís, Antón Castro, periodista cultural i Manuel Pérez-Lizano Forns, historiador i crític d'art. Escriuen sobre la vida de la ceramista, de l'amistat amb l'artista i de la seua obra. A l'Oficina de Turisme de Calaceit

ESQUERRA: Teresa de jove. DRETA: Lliurament del premi d'honor pel treball del concurs «Figuras de Ajedrez», realitzat per Teresa Jassà i les seues alumnes, Florinda Valls, Mari Carmen Sabaté, Mercedes Ferreres, Antonia Viver i Josefina Riol, any 1968

ARXIU PILI ROQUER

Els prínceps d'Espanya lliuren a Jassà el diploma «Artesano distinguido». Fins aleshores, solament s'havien atorgat dos títols a tot l'estat

ARXIU PILI ROQUER

tenim un exemple prou significatiu de la seua obra en l'exposició permanent *Barajando los temas de Goya* (1972) donada per l'artista a la població. La col·lecció consta de 35 peces inspirades en el geni aragonès, un dels referents més admirats de la matarranyenca. Una passejada pels carrers de Calaceit és suficient per observar la seua obra escampada arreu de la població. Un testimoni artístic que cal posar en valor preservant-lo i protegint-lo adequadament.

Com activista cultural va formar part de moltes de les entitats del territori: Amigos de Calaceite, Comissió Territorial d'Aragó en el Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana (1986), Associació de Dones i Consumidors de Kalat-zeyd, Associació Cultural del Matarranya... Formà part destacada en l'Homenatge a Joan Cabré en el centenari del seu naixement a Calaceit (1982) amb la realització un mural ceràmic a la casa on va nàixer. Commemoració que va ser la iniciativa que va fer possible la creació del Museu Joan Cabré (1984) a la seua vila, regidora socialista de l'Ajuntament a la dècada dels 80, col·labora en el projecte *Lo Molinar. Literatura popular en llengua catalana del Matarranya i Mequinensa*, participà activament en la publicació de *Recitaciones de la Historia Política y Eclesiástica de Calaceite* (reedició de 1996) i en *Converses de coses passades i presents de la vila de Calaceit* (1984) de son oncle Santiago Vidiella y Jasá. Amb la creació del taller de ceràmica a Calaceit el 1960, for-

marà part del important col·lectiu d'artistes, escriptors i intel·lectuals que van viure a la capital cultural del Matarranya en la segona meitat del segle XX: Joan Perucho, Angel Crespo, José Donoso, Ràfols-Casamada, Maria Girona, Romà Vallés, Didier Coste, Gustavo Gili, Fernando Navarro, Fernando Blanco, Mauricio Wacquez...

Com a escriptora, l'únic llibre seu que va veure publicat, és el poemari *Eixam de poemes* (1992) que ella mateixa s'encarregà d'il·lustrar i reeditat el 2010, com a homenatge per recordar els deu anys del seu traspàs. Poemes sobre Calaceit, les oliveres, la llengua, el fang, la pau, la llibertat, Desideri Lombarte, José Bada, Llorens Artigas i García Lorca. *L'armariet i altres narracions* editat per l'Associació Cultural del Matarranya, és un recull de narracions breus, publicat pòstumament el 2000, a cura de Mercè Gimeno. L'autora narra les coses d'ahir, les d'ara i les de demà. També participà en diferents revistes del territori com *Gaceta del Matarranya* i *Sorolla't* i en el Programa de Festes de Calaceit.

Cap al temps i la distància

A J. R. Bada, que ho va fer possible

Deslliguem la nostra llengua del davantal d'anar per casa. Vestim-la d'un nou vestit ple d'ornaments necessaris per a emprendre un nou viatge cap al temps i la distància.

(D'*Eixam de poemes*)

Ana Soriano, nova presidenta d'ASCUMA

// REDACCIÓ

Des de la fundació d'Ascuma el 1989, per primera vegada, una dona assumix el càrrec de presidenta. Es tracta de l'Ana Soriano Barberan, elegida per aclamació a l'assemblea general celebrada el passat 9 de març. Filla de Vall-de-roures, va estudiar el Batxillerat a Alcanyís, i el primer cicle de Geografia i Història a la Universitat de Saragossa. Es va traslladar a Barcelona després de casar-se, on han crescut els seus tres fills. També hi ha desenvolupat una carrera professional: primer a Boixareu Editors i després, entre 1989 i 2012, al diari *El País*, edició de Catalunya, on va fer de correctora de textos en castellà i català.

Des de 2013 residix a la Torre del Comte, tornant a les seues arrels al Matarranya. Sempre presents, va publicar a *Temps de Franja* (n. 139, novembre de 2018) el relat "Lo primer camí", explicant una situació viscuda a l'internat del col·legi de l'ordre de Santa Anna d'Alcanyís que li va fer descobrir la llengua pròpia. Us l'oferim a continuació.

Ana Soriano, presidenta; Loli Gimeno, vicepresidenta; Pepa Nogués, vocal, i Cèlia Badet, administrativa, el 'Dream Team' femení de l'ASCUMA

PACO CELMA, ARXIU ASCUMA; JAVIER DE LUNA, ALBERTO RALLO

La presència femenina ha estat una constant des dels orígens de l'Associació Cultural del Matarranya, amb les sòcies fundadores Sigrid Schmidt, Mercè Pallarès, Trini Albesa, Rosalia Gil, Teresa Lombarte, Carme Alcober i Mercè Gimeno, en un conjunt de 18 firmants. A la junta, en el passat han estat vocals Mercè Gimeno, Pilar Serrano, Esther Soler i Celia Antolín; actualment hi ha la Pepa Nogués, a més de la Loli Gimeno com a vicepresidenta primera. I en la gestió és inestimable la tasca de la Cèlia Badet. Són també destaca-

bles les dones membres de diversos col·lectius periodístics, com les columnistes Estela Rius, a "Viles i gentes" de *La Comarca*, o les "cresolaires" del *Diario de Teruel*: un temps la Marta Momblant i en l'actualitat Raquel Llop, Judith Bielsa i Loli Gimeno. Una presidenta és, en fi, un índex més de normalitat social.

La recent renovació de càrrecs ha suposat la incorporació com a vocals del poeta Juli Micolau i dels dos anteriors expresidents: Juan Luis Camps (2015-2016) i Joaquim Montclús (2017-2024), i el pas de Carles Terès al càrrec de tesorero en substitució d'Hipòlit Solé, en una junta predominantment masculina. Amb tots, presidits per Soriano, s'obre una nova etapa plena d'il·lusió i compromís per a la nostra llengua i cultura.

Jo no parlo 'chapurriau' // ANA SORIANO

Vaig néixer a Vall-de-roures el 1955 i vaig anar al col·legi de les monges fins els 12 anys, que vaig anar interna a Alcanyís. En aquella època, estava mal vist parlar la nostra llengua; sovint, si nos sentien, aquelles santes dones saltaven: "¡Hablad cristiano!". Jo, innocent, pensava que els que parlaven castellà eren més cultes, més educats, més distingits, més rics...

Una vegada, a mitjans dels 60, no recordo com ni perquè, vaig copsar que una de les monges mos entenia quan les xiquetes parlàvem entre nates en el que anomenàvem "chapurriau", i a més no mos renegava. La sorpresa va poder més que la timidesa: "vostè mos entén!", li vaig dir un dia, i ella, rient: "És clar!, sóc catalana". Així que allò que parlàvem no ere 'chapurriau', ni 'balbuciau', ni 'susurrau'... ere català!

Aquella monja, que es deie Gertrudis Castells i ere de Vilassar de Mar, mai més va voler parlar català en mi; ni Déu la lliurave de tindre por. Però n'hi va haver prou, perquè vaig comprendre que aquell parlar nostre no ere el que mos volien fer creure, un costum estrany de gent inculta, i mai més em vaig avergonyir de la meua llengua materna. Més tard, a Barcelona, la vaig estudiar i vaig saber que és extensa i variada. I ara, si viatjo a qualsevol lloc on es parli català, no puc evitar escoltar les converses de la gent gran, només fixant-me en les paraules; en trobo de noves, de conegudes que deien los meus iaies i feie temps que no sentia, algunes que no volen dir lo que pareix i em fan buscar al diccionari... I és que estimar és conèixer, no?

Florensa i Maíllo, premiats per l'IEBC

// ROSA ARQUÉ

El diumenge 23 de febrer, la Casa Ferrabrás de Torrent de Cinca va ser l'escenari de la gala anual de l'Institut d'Estudis del Baix Cinca (IEBC), centre col·laborador de l'Institut d'Estudis Altoaragonesos (IEA). Un acte molt emotiu que va voler reconèixer i posar en valor el compromís de l'associació amb la nostra cultura, la nostra llengua i el nostre territori.

Durant la gala es va lliurar el Premi Galan 2024 a la normalització lingüística a l'equip encapçalat per Jordi Florensa (Mançaneta), per la seua tasca de recuperació del Ball de Coques a Fraga, en els seus vessants instrumental, de cant i de dansa, tot mantenint-se fidel a la nostra llengua. Un treball que posa en relleu la riquesa del folklore popular i la importància de difondre'l per mantenir-lo viu.

També es va anunciar el projecte guanyador de la beca IEBC 2024, que va recaure en Alfons Maíllo per la seva recerca sobre les pintures rupestres del Baix Cinca, un patrimoni tan valuós com desconegut.

Des de l'IEBC-IEA han volgut expressar l'agraïment a totes les persones i entitats que fan possible aquests projectes, destacant la tasca de Florensa i Maíllo.

Per tancar l'acte, el grup de música Segallosa Band va fer una actua-

DALT: Jordi Florensa i el Ball de Coques.
ESQUERRA: Alfons Maíllo rep la beca d'investigació.
DAVALL: Segallosa Band. RAMON MESALLES

ció plena de ritme i energia positiva que ens va traslladar al *far west*.

La Gala s'organitza cada any a un poble diferent del Baix Cinca, enguany tocava Torrent on l'Ajuntament va cedir el saló de la Casa

Ferrabrás, un espai molt agradable on tots els assistents es van trobar molt a gust.

U12

Plaça del Sol/Sòl (I) // Esteve Betrià

L'octubre de 2016 l'IEC va anunciar la reducció a 15 els accents diacrítics dels 150 que fins aquell moment tenia l'ortografia del català, cosa que provocà una viva polèmica entre els usuaris de la llengua escrita i va eliminar-ne en alguns mots de molt utilitzats com ara *dona*, *neta*, *adeu* i *os*. El juny del 2021 es va acabar la pròrroga que l'IEC havia donat als mitjans de comunicació, l'administració pública i els centres educatius per adaptar-se al canvi. A partir d'aquell moment qualsevol institució o entitat amb vocació de servei públic havia d'aplicar la modificació.

Si bé en un principi havien de ser només 14 els mots catalans amb accent diacrític, l'àrea de geologia de la Secció de Ciències i Tecnologia de l'IEC van demanar mantenir l'accent diacrític per al mot 'sòl' — amb el sentit de "Capa externa de l'escorça terrestre, originada per l'alteració de les roques sota la influència dels agents atmosfèrics i dels éssers vius — atès

l'ús freqüent, i útil, que se'n fa en les descripcions geològiques.

En el número 243 (4 de setembre de 2024) de la versió electrònica de *Les notícies de Temps de Franja* em vaig topar amb l'article "Sòl de Vila" d'Estela Rius — publicat prèviament al periòdic *La Comarca*. Aquest article s'ocupa d'un indret urbà de Nonasp, lo carrer del Sòl, en què 'Lo "sòl" d'una vila, d'un carrer, d'un riu, de l'horta... vol dir la part baixa (tenim lo topònim Sòl de l'Horta i també Cap de l'Horta, la part oposada)'.

Tot plegat em va fer pensar en un indret mequinensà, en la plaça del Sol, centre de la vida social de la vella vila, però coneguda popularment com 'plaça d'Armes', topònim urbà d'origen militar que també empra en nombroses ocasions Jesús Moncada al llarg de la seua obra literària ambientada a Mequinensa, de tal manera que mai no emprà el topònim 'oficial' plaça del Sol.

VII Premi d'Investigació Jesús Moncada

// ROSA ARQUÉ

El dia 8 de març, el Saló de Plens de l'Ajuntament de Mequinensa va acollir l'acte de lliurament del VII Premi d'Investigació Jesús Moncada. El guardó, dotat amb 3.000 euros i la publicació del treball, va estar per l'obra *Vida i llengua a la mina i el riu. Estudi etnogràfic i lèxic sobre les activitats ribereenques a Mequinensa i Faió*, de Maite Moret i Hèctor Moret.

El jurat, presidit per l'alcalde de Mequinensa, Antonio Sanjuán, i integrat per Chusé Aragüés, Carme Alcover, Ramon Sistac i Andreu Coso, amb Darío Vidallet, regidor de Cultura, com a secretari, va destacar la contribució del treball a la difusió i preservació del patrimoni immaterial de la localitat. L'estudi valora les activitats econòmiques tradicionals ja desaparegudes.

Els autors van expressar el seu agraïment pel guardó, que porta el nom de "la persona més il·lustre de la localitat, l'escriptor Jesús Moncada". Van explicar que la recerca se centra en oficis tradicionals que han quedat en la memòria de la gent gran, amb el testimoni de la pèrdua de costums, tradicions i formes de vida. L'estudi descriu activitats com la mineria, la pesca

tradicional, la navegació fluvial i les tasques domèstiques, conegudes com "la part femenina del riu", a la primera meitat del segle XX. A més, documenta el lèxic associat a aquestes activitats en un territori aragonès de parla catalana.

Maite Moret va explicar que la base del treball es va iniciar l'estiu de 2007, quan la Direcció General de Patrimoni Cultural del Govern d'Aragó els va encarregar la gravació de material audiovisual per als Museus de Mequinensa i per a un futur museu de la navegació, projecte que finalment va començar a prendre forma l'estiu passat. Per la seva banda, Hèctor Moret va destacar que "ha estat una feina de molts anys que ara veu la llum". Els autors van assenyalar que encara queda per definir com plasmar les

Autor i autora
reben el
premi

AJUNTAMENT DE
MEQUINENSA

veus recollides en el treball i van deixar la porta oberta a la possibilitat d'incorporar-les als Museus de Mequinensa.

Abans de fer públic el veredict, Darío Vidallet va fer un repàs a la trajectòria del premi, creat per l'Ajuntament l'any 2018 amb l'objectiu de valorar la història i la cultura de Mequinensa. Va destacar que ambdues propostes presentades en aquesta setena edició

havien estat elaborades per investigadors locals. El treball finalista, *Sis episodis polèmics de la història de Mequinensa*, de Jaume Arbiol, qui ja havia guanyat el premi l'any 2021, també ha va estar reconegut pel seu esforç en la difusió del patrimoni cultural de la localitat.

En la cloenda de l'acte, l'alcalde Antonio Sanjuán va agrair la tasca del jurat i va felicitar tant els autors com els participants. Va subratllar la importància d'aquestes investigacions per mantenir viva l'essència de Mequinensa, amb la preservació i projecció de la seva història amb la mateixa passió i rigor que Jesús Moncada va plasmar en els seus llibres. Finalment, va recordar que al mes de juny es commemorarà el 20è aniversari de la mort de l'escriptor.

ENTRE DOS AIGÜES

Avui no és un bon dia // Marina d'Algars

Vuit de març, una altra dona assassinada per violència masclista. La ràbia em paralitza però no puc quedar-me a casa: aniré a la manifestació a cridar, a cridar al costat d'altres dones i algun home. A la nit, veurem les notícies on diran els percentatges de persones que han recorregut els carrers de ciutats i pobles en contra de la violència masclista i defensar els drets igualitaris. Als centres educatius, si la mestra o el mestre ho consideren, es parlarà del perquè avui es commemora el dia de la dona treballadora. I ja hem complit. Quan serà la pròxima?

Avui també ha vingut un fuster per donar-me pressupost dels armaris de la cuina que vull canviar. Vam quedar a casa per veure la feina i xarrar mentre preniem cafè. Es diu Jesús, de Guinea Equatorial. Noto que hi ha alguna cosa que el preocupa. En faré un resum. Feia cinc anys que el seu germà i

quatre amics més van estar enganyats y segregats per la seua ideologia contrària a la dictadura pels sicaris del dictador Obiang. És espanyol i té la família aquí. Els seus familiars estan treballant per tal d'aconseguir el seua alliberació i el retorn al nostre país per via administrativa i diplomàtica. El Tribunal Constitucional ha declarat ordre d'alliberació, El Parlament Europeu també i ara és el Tribunal Superior de Justícia qui declararà a favor de l'alliberament. Mentre es resol el cas, amb la lentitud pròpia de les vies institucionals, em parla de les seues tortures freqüents i d'una intensitat terrible. *Ahir van matar el nostre amic, no va resistir la tortura*, em diu Jesús, *mira'l amb la seua dona i els dos fills una setmana abans del segrest*. Els seus ulls brillaven i jo vaig deixar de preocupar-me pel color dels armaris de la cuina... No sé què fer, però ho vull contar.

Promoció de la lectura i el joc a Albelda

// JOSEFINA MOTIS

La Biblioteca d'Albelda durant el curs passat va posar en marxa una iniciativa per a promoure la lectura en família que ha assolit un gran èxit.

La investigadora Verònica Estrada Plana, de la Universitat de Lleida, col·laboradora i usuària de la biblioteca, va fer d'assessora en el disseny de l'activitat, que va ser coordinada per la bibliotecària Esther Sabaté. Després de diverses converses i reunions de treball, es va decidir impulsar el projecte "Érase un juego", amb el que s'ha intentat ajuntar els beneficis de la lectura i del joc, amb el convenciment que unir-los proporciona uns molt bons resultats educatius.

Per iniciar el projecte es va fer una crida a les famílies per a que s'inscrivissin a l'activitat. La idea va tenir una bona acollida i s'hi van apuntar disset famílies. El projecte es va posar en marxa el mes de novembre passat, i va coincidir amb el Dia Internacional del Joc a les Biblioteques, en el que es programen activitats divertides per a connectar les biblioteques amb les comunitats i sensibilitzar sobre els beneficis educatius i socials del joc.

A la primera reunió es va presentar a les famílies els materials seleccionats per a les activitats, conformats per un total de disset llibres i disset jocs, que es van anar

Mural a l'entrada del poble d'Albelda
PEP ESPLUGA

prestant a raó d'un llibre i un joc a la setmana. D'esta manera, cada família podia gaudir de la lectura i del joc abans de tornar-los a la biblioteca i repetir el procés.

L'intercanvi es feia cada dilluns a la tarda, durant disset setmanes. Cada setmana les famílies havien de respondre unes enquestes per a donar l'opinió sobre els materials i la satisfacció amb el desenvolupament del projecte. Quan va acabar tota la ronda es va fer una darrera sessió per donar a conèixer els resultats i debatre col·lectivament els llibres i jocs que van ser favorits.

Es va dissenyar també una versió del projecte adaptat a les famílies amb menors de 3 a 5 anys ("Érase un juego-junior"), en què hi van participar vuit infants. En aquest cas, la durada de la iniciativa va ser de vuit setmanes amb la mateixa dinàmica.

El procés va durar fins al final del curs. La valoració del resultat va ser excel·lent i els responsables van presentar el projecte a altres biblioteques. L'octubre passat la Diputació Provincial de Saragossa va convidar els responsables de la Biblioteca d'Albelda a una taula rodona sobre experiències bibliotecàries per a difondre-ho entre altres biblioteques d'Aragó. Durant aquest curs des de la Biblioteca d'Albelda s'estan promovent tres versions en paral·lel del projecte, la versió 'junior', la 'teen' i la 'emocionant' (temàtica sobre emocions) i hi participen moltes més persones. Es preveu que el projecte es repetirà en successives edicions, ja que és una bona manera d'engrescar la canalla amb la lectura i d'implicar a les famílies amb les activitats de la biblioteca.

DICCIONARI PER A POCA-SOLTES

Estació // Ramon Sistac

La stagione dell'amore viene e va. I desideri non invecchiano quasi mai con l'età. El conegut tema de l'enyorat cantautor sicilià, Franco Battiato, em va com l'anell al dit per a parlar d'una paraula que en català té dos significats ben diferenciats: 'aturada o lloc d'aturada', com la dels trens, i 'divisió de l'any', com la primavera. L'italià, del llatí STATIONE, n'ha tret dos resultats: *stazione*, amb el primer significat, i *stagione*, amb el segon. El català alguerès *estajó* és, sens dubte, un italianisme. El francès *saïson* i l'occità *sason* (estiu, hivern...) tenen en canvi l'origen en SATIONE, 'sebradura', que al seu lloc ha donat el català *saó*, 'humitat de la terra'. En francès, *station* es restringeix a usos més parcials (com una estació meteorològica, per exemple), mentre que la paraula general per a la de trens és el germanisme *gare*.

Tot açò m'ho faig vindre bé perquè, de fet, no volia parlar d'estacions, sinó d'aquella exclamació aparentment d'origen

ferroviari que diu "atureu (o pareu) el món, que me'n baixo!". La tradició paremiològica catalana no la recull segurament perquè la considera un castellanisme. Però jo no ho crec; segur que l'expressió va nàixer a Mataró, la primera població de la Península que va disposar de ferrocarril; avui, la famosa i dissortada línia R1 de Rodalies de Barcelona. Tot siga dit de passada, en 1848, el viatge inaugural entre Barcelona i Mataró va durar 35 minuts. A hores d'ara el trajecte es fa en vora tres quarts d'hora (si hi ha sort, cosa que no sol passar).

Aventures ferroviàries a banda, sí que moltes vegades penso que me'n vull baixar. Cada vegada més tinc la sensació que el món em ve gran, que ja no és ben bé el meu món, que no l'entenc; o potser sí que l'entenc, i el fet d'entendre'l encara m'espanta més. Serà que, parlant d'estacions, estic entrant a la tardor de ma vida?

El museu virtual del CELLIT

// PEP ESPLUGA TRENC

A la comarca de la Llitera no hi ha cap instal·lació museística que permeti mostrar, conservar i promoure el patrimoni històric, prehistòric, arquitectònic i artístic. És un patrimoni col·lectiu que acostuma a trobar-se dispers pel territori i exposat a patir pèrdues de tota mena, o, en el millor dels casos, migrat i conservat a museus de capitals llunyanes. Tot plegat, en dificulta la difusió entre la població local, que davant el desconeixement imperant tendeix a desentendre-se'n i, en conseqüència, les institucions locals no tenen gaires estímuls per a donar-li el valor que correspondria. D'exemples de desídia institucional n'anem sobrats.

Per tal d'intentar pal·liar aquest dèficit, el Centre d'Estudis Lliterans (CELLIT) està impulsant la digitalització del patrimoni material de la comarca amb la intenció de posar-lo a disposició de tothom a través d'un "museu virtual".

Per aquest motiu, el president del CELLIT, Víctor Bayona, va presentar el passat dissabte 22 de març les primeres peces del museu virtual, en el marc d'un acte celebrat a Tamarit de Llitera, en el que hi van participar representants polítics i tècnics especialistes en arqueologia. Per la part política, a més de l'alcaldessa de Tamarit, Sandra González, hi va participar la Directora General de Patrimoni del Govern d'Aragó, Gloria Pérez. Per la part tècnica, hi van assistir els representants de l'empresa Arqueología y Didáctica, una start-up de la Universitat de

Saragossa que s'ha encarregat de la digitalització de les peces i de la configuració del web que les allotja.

Al museu virtual s'hi pot accedir a través del web del CELLIT (www.cellit.es). Fins ara el museu virtual només compta amb sis peces prehistòriques provinents de

Tamarit, Altorricó, Alins i Gavasassa. Entre elles hi ha dos peces de la famosa estela ibèrica de la Vispesa, partida del terme de Tamarit (tot i que erròniament se la sol conèixer com l'estela de Binèfar, donada la proximitat al nucli urbà d'aquesta darrera localitat), amb figures antropomorfes i escrits en llengua ibèrica. Les altres peces són un motlle d'una espasa i una destal de l'edat del bronze, una cassola ceràmica neolítica i un bifaç paleolític. Totes elles són obres clau de la història i prehistòria lliterana.

Totes les peces han estat recreades digitalment en tres dimensions, de tal manera que l'usuari pot fer-les girar i veure'n detalls des de tots els costats. A més, les imatges s'acompanyen de fit-

Museu virtual del CELLIT. Imatge de les 6 peces

Casa Cariello (Tamarit), lloc on es va fer la presentació oficial del Museu virtual del CELLIT P.E.

Tamarit. Racó del centre històric P.E.

xes descriptives, així com d'una sèrie de desplegable que amplien informació sobre certs detalls de cada peça. Es tracta d'un aplicatiu informàtic prou sofisticat i que permet veure molt bé aquest patrimoni i entendre les seves funcions, el seu valor i context de producció.

En l'acte de presentació a Tamarit es va posar l'èmfasi en el potencial que té la difusió d'aquest "museu virtual" per a crear identitat comarcal i per atraure turisme a la zona. No obstant això, cal

dir que de moment totes les peces digitalitzades es guarden al Museu arqueològic d'Osca, cosa que fa pensar que els que faran turisme si les volen veure en directe seran més aviat els habitants de la Llitera.

En tot cas, cal reconèixer que és una iniciativa molt interessant i que té un gran potencial per a donar a conèixer elements patrimonials de la comarca, cosa especialment important i urgent en una comarca

tan desapegada com la Llitera, on el model productiu al voltant de la producció porcina massiva en permanent expansió xoca sovent amb la conservació del patrimoni natural i històric. Gràcies a aquesta iniciativa, quan el patrimoni comarcal vagi desapareguent per causes tan freqüents com els moviments de terres o els

enderrocaments d'edificis històrics, almenys quedaran les imatges per a que les generacions futures puguin gaudir-ne i sàpiguen el que es van perdre. Mentrestant, no podem fer altra cosa que agrair la iniciativa i aprofitar l'ocasió per aprendre sobre el nostre passat.

FERRAN SÁNCHEZ I JÚLIA TERÉS, DE LA MANDRAULA

«Els bolets tenen moltes propietats saludables... I a més estan molt bons!»

// PEP ESPLUGA TRENC

La Mandraula és un projecte de producció i comercialització de fongs (bolets) impulsat per Ferran Sánchez i Júlia Terés, una jove parella instal·lada des de fa pocs anys a Estopanyà (Baixa Ribagorça). Amb la seua iniciativa no només han generat un projecte de vida, sinó que contribueixen a dinamitzar el territori, i és una prova que els petits pobles de la Franja poden ser llocs d'oportunitats per a gent jove amb inquietuds i empena.

Ferran Sánchez a la nau de cultiu de bolets, sota l'ombra del castell d'Estopanyà

PEP ESPLUGA

La Mandraula és un projecte empresarial de producció i comercialització de bolets o, com dient aquí, fongs. Quan el vau iniciar?

Fa uns tres anys. Però fins l'any passat no vam comercialitzar el primer bolet. Primer vam fer molta feina de neteja i d'adequació de l'espai, que era una granja de tossinos abandonada.

Però valtres veniu de Barcelona, oi? Per què vau triar un lloc com Estopanyà per a posar en marxa el vostre projecte micològic?

Coneixíem el poble perquè hi veníem de tant en tant, ja que la família de la Júlia Terés prové d'aquí. Hi vivia la seva àvia. A Barcelona teníem les nostres respectives feines, la Júlia en l'àmbit del disseny i les arts gràfiques i escèniques, i jo com a investigador en microbiologia. Fa tres anys vam decidir que volíem emprendre un projecte agroalimentari a fora de Barcelona. Després de valorar diverses opcions ens va semblar que la més viable era Estopanyà. Que hi tinguéssim casa hi va ajudar força, és clar.

No fa gaires anys, la decisió de deixar una gran ciutat per anar a viure a un poble tan petit com Estopanyà (136 habitants censats) hagués estat interpretada com una bogeria estrambòtica. Diries que ara les condicions han canviat?

No ho sé. Potser ara també és una mica de bojos. Però el que està clar és que les grans ciutats estan expulsant habitants. Després d'uns anys treballant, vam veure que estàvem destinant tots els nostres recursos a pagar lloguers. A Barcelona no hi ha capacitat d'estalvi. Hi ha moltes coses, hi ha molta vida social i cultural, però no pots tenir-hi una cosa tan fonamental com és l'habitatge. És així.

Com vau decidir dedicar-vos als fongs?

Per un costat, veient cap a on va el món, està clar que caldrà desenvolupar tècniques de producció alimentària més sostenibles. El sistema alimentari actual està en qüestió. Per un altre costat, jo vaig fer la tesi doctoral al CRAG sobre fongs i arròs, fitopatògens, etc. Quan vam decidir venir a Estopanyà vam començar a pensar en projectes agroalimentaris que es poguessin fer aquí, i com que jo m'havia especialitzat en fongs vam decidir apostar pels bolets. És cert que no són aliments fonamentals, però són un producte gastronòmic molt interessant, contenen molts micronutrients, vitamines, components medicinals, etc. I a més estan molt bons!

Quins fongs cultiveu?

Hem començat amb gírgola i xiitake, que tenen molt de mercat. Però, com que no som una gran indústria, ens

hem hagut de diversificar i apostar també per altres varietats com el bolet carner, la varietat que en català també es coneix com pelutxo ("melena de león" en castellà), el maitake, que és la *grífola frondosa*, en català gírgola o crespell de castanyer, i altres varietats que encara tenim en proves.

Hi ha algun fong que us funcioni millor o que us agradi més que els altres?

Ara mateix el bolet carner s'està posant molt de moda. El melena de lleó. He notat que a les fires la gent al·lucina amb aquest bolet. Hi ha hagut una campanya molt gran a les xarxes digitals perquè és un bolet que té propietats medicinals. És neuroprotector. A part d'això, té un gust i una textura molt bons i conté molts micronutrients essencials. Si no l'heu provat, ho heu de fer!

No n'havia sentit parlar mai. Se'n cultiva a molts llocs?

És un bolet que es troba en diferents llocs del Pirineu, però que està en perill d'extinció i per això no està permès de collir-ne als boscos. Només es poden comercialitzar els que es fan en cultius com els nostres.

«Les grans ciutats estan expulsant habitants, és l'hora dels pobles petits com Estopanyà»

«Els millors restaurants de la zona han decidit apostar per nosaltres»

Temps d'escola·18

PRIMAVERA 2025

Eina didàctica per a l'aula aragonesa de parla catalana

Amb la col·laboració del Seminari Autònom de professors i professores de llengua catalana a Aragó

Edita:
Iniciativa Cultural de la Franja
Coordinació:
Pepa Nogués Furió
Pietro Cucalón Miñana
Disseny/impressió:
Terès & Antolín
Dip. Legal: TE-189-2016
tempsdescola@gmail.com

Editorial Jóvens, xarxes i llengua

En els últims anys, les xarxes socials han esdevingut un agent fonamental en el nostre dia a dia: han crescut fins a convertir-se en una part essencial de les persones i, en especial, dels jóvens.

Així, plataformes com Instagram, TikTok, Twitter, Whatsapp... han redefinit la manera en què les persones es comuniquen, comparteixen informació i interactuen entre elles. Aquest fet ha tingut un impacte en diversos aspectes de la societat, com ara la comunicació intrapersonal, el benestar psicològic o el comportament social. Com qualsevol altra eina, les xarxes i l'ús de la tecnologia tenen els seus beneficis, però també inconvenients que cal estudiar.

En aquest sentit, he realitzat una recerca amb l'objectiu principal d'analitzar l'impacte de les xarxes socials en la societat actual i quin pes hi té el català. En la metodologia s'hi han utilitzat tècniques quantitatives (un formulari) i qualitatives (debat). La mostra ha estat de 92 persones enquestades escollides a l'atzar entre el meu cercle d'amistats i companys d'universitat.

Tot i que els resultats els hem d'entendre de manera aproxi-

mada donat que no segueix amb rigor el mètode científic, mostren una sèrie de tendències que podrien ser preocupants.

En primer lloc, el català està en una clara decaïda d'ús que evidencia que les xarxes no ajuden a fomentar-la, ans al contrari. En segon lloc, destaca una elevada dependència dels dispositius mòbils i, malgrat els seus avantatges potencials com a eina de treball i font d'informació, la seua utilització majoritària està destinada a l'entreteniment.

Aquest ús podria tindre un impacte negatiu entre els jóvens que afectaria la seva salut mental.

Per a concloure, els resultats recalquen la necessitat d'una major consciència envers els riscos associats a les noves tecnologies, especialment en temes de privacitat, per tal de gaudir d'una societat sana amb salut mental, és a dir, per assolir el benestar comú.

Laia Martí

Alumna de Segunda Lengua: Catalán II, Grado de Filología Inglesa, Universidad de Zaragoza)

Projectes educatius Genialls amb l'Elisa Beltrán

En aquest número us convidem a visitar la pàgina de Genially d'aquesta mestra d'infantil i primària i especialista de català: <https://view.genially.com/ws/mestracatalafranja>

També comparteix els seus materials a

instagram on té gairebé 1000 seguidors: @mestra.alafranja

Elisa, membre oficial de Sandbox Educación, fa anys que traga amb aquesta eina digital per tal de crear o complementar les unitats didàctiques. Algunes són

en format "break out", com el geniall de Sant Jordi, i es poden jugar directament en digital o descarregar i imprimir tots els materials i utilitzar cadenats que l'alumnat ha d'obrir per aconseguir arribar a la caixa del regal.

Miniprojectes

Com es diu a cada lloc? Llagost / Llagosta

Els alumnes i mestres dels centres ens han enviat les diferents maneres d'anomenar 'llagost' o 'llagosta' a cadascuna de les seues poblacions i també com ho diuen a casa seua.

A la comarca del Baix Aragó

Llangost a Aiguaviva de Bergantes.
Grill i llangosto a la Codonyera.
Grill i llangosta a la Torre de Vilella.
Llangosto a Bellmunt de Mesquí, la Canyada de Beric, la Ginebrosa, la Sorollera.

A la comarca del Baix Cinca

Llangost a Fraga, Mequinensa, Saidí.

A la comarca de la Llitera

Llangost a Tamarit de Llitera.

A la comarca del Matarranya

Llangosto a Beseit, Fondespatla, Fórnsols, la Freixneda, Massalió, Mont-roig de T., la Portellada, Ràfels, la Torre del Comte, Vall-de-roures, la Vall del Tormo, Valljunquera.
Llangusto a Arenys de Lledó, Calaceit, Lledó d'Algars i Queretes.

A la comarca del Baix Aragó/Casp

Llangost a Faió.
Samperico a Maella.
Llangosto a Favara, Nonasp.

A la comarca de la Ribagorça

Llangost a Peralta de la Sal, Tolba.
Llangostre a la Pobla de Roda.
Saltic a les Paüls.
Paltigana a Cerler.

Altres territoris

Llangostí a Amposta, València.
Llangost a Lleida.
Llangostre a Morella, Sorita del M.
Llagosta a Girona.
Llagost a Palma de Mallorca.
Pallagusti a Perpinyà.

Notícies

Dos centres d'Aragó participen en el concurs literari Amic-Ficcions

L'IES Joaquín Torres de Mequinensa i l'IES Bajo Aragón de Fraga han participat en la 17a edició d'aquest concurs escolar que consisteix a escriure una novel·la curta. En total s'hi han presentat 4705 jòvens que han escrit 2344 històries que partien d'un principi ja donat. Els dels centres aragonesos opten al premi a la Millor Història d'Aragó i, per què no, a la millor de tot el territori catalanoparlant. Al maig s'organitzarà la gala de lliurament dels premis. Desitgem molta sort a tots els participants!

(A la contraportada podreu llegir el començament de dos de les històries)

Curs de formació per al professorat de català

El Departament de Català de l'EOI d'Alcanyís ha organitzat del 28 de març al 9 de maig i en format mixt (presencial/en línia), el curs amb el títol: La fonètica del català. De l'estàndard oral a les varietats locals. Aquesta temàtica complementa la de l'any anterior dedicada al registre escrit.

Una de les activitats destacades serà la presentació del fons de l'arxiu de literatura oral Lo Molinar que es pot consultar a la seu de l'arxiu Quílez a la Biblioteca Municipal d'Alcanyís. Anirà a càrrec de Carles Sancho, coautor de l'obra, i Pere Navarro, professor de filologia catalana de la Universitat Rovira i Virgili que ha realitzat diversos estudis sobre el català de la Franja.

Sortides escolars

L'EOI Ignacio Luzán de Montsó visita Tarragona

El passat 8 de març, Dia de la Dona, van organitzar una jornada de convivència en què van poder visitar la casa de la Festa, els monuments romans i una actuació del tradicional "Dames i Vells" amb un text sobre les dones. A més, van gaudir d'un passeig pel nucli antic i el conegut com a "Balcó del Mediterrani".

Viatge a Eivissa de l'EOI Alcañiz

Amb motiu de la Diada de les Illes Balears, el propassat 22 de febrer, una representació d'este centre van visitar l'illa. Van ser rebuts per l'Institut d'Estudis Eivissencs i per la tècnica de Patrimoni del Consell Insular. A més, van assistir a l'actuació "Illes per la cançó" amb glossadors de diferents indrets del territori catalanoparlant..

Celebracions

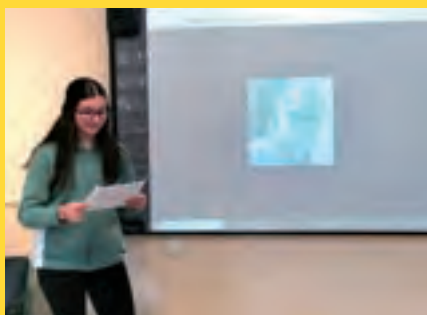
El Dia de la Llengua

IES Joaquín Torres (Mequinensa)

Vam organitzar diferents activitats: Els alumnes de 3r ESO van realitzar unes lectures expressives de fragments d'obres en català d'autors aragonesos. Van escollir diferents obres: el primer dia van començar amb Susanna Barquin, Mario Sasot i Josep Galán; i els següents recitals van ser amb textos de Josep Anton Chauvell, Mercè Ibarz i Jesús Moncada.

Per la seua part, 1r i 2n d'ESO van posar en marxa el projecte: Univers de Poesia, un Genially que ens ajuda a conèixer poemes aragonesos en català. Us en deixem la caràtula i el codi QR perquè hi entreu.

I, finalment, els alumnes de 4t estan creant un audiollibre per poder escoltar els contes de Jesús Moncada a *El café de la Granota*.

CRA Alifara

Les quatre localitats del CRA vam realitzar una activitat en la qual va participar tot l'alumnat al costat dels mestres. Després de reflexionar sobre què és la llengua materna i quines paraules ens agraden més de la nostra i perquè, van explicar el conte "La col·leccionista de paraules".

Aquesta història ens parla de la importància de les paraules, ja siguin boniques, magnífiques, divertides, boges,...eixes que serveixen per a combatre l'odi i la violència, la tristesa i la soledat i la falta de temps, per tal de riure junts i contemplar el miracle de la naturalesa.

Com a les paraules del conte, les nostres també van viatjar per les escoles, deixades caure des de l'alt d'un globus...

Dia de la Dona

Amb motiu del Dia de la Dona, l'EOI Alcañiz va realitzar un projecte interdepartamental en què cada alumne podia presentar una dona de l'entorn rural a destacar.

Aurora Folquer

L'Aurora Folquer va ser una de les dones pintores amb més èxit de la primera meitat del segle XX. Fou la primera maellana pintora que va tenir fama; encara que se la coneix poc, fins i tot al poble on va nàixer.

Primers anys

Va nàixer a Maella l'any 1888. El seu pare era el farmacèutic i la seua mare provenia de Catalunya. Quan era petita, ja va sentir-se atreta per l'art. Va ser alumna del professor Dionisio Lausén a Saragossa, director de l'Escola d'Arts i Indústries.

Anys de formació

És l'any 1912 quan s'instal·la a Barcelona. Allí assisteix a les classes de l'Escola d'Art Galí. Al cap de poc temps d'arribar, ja es van publicar articles a les revistes sobre ella. L'any 1913 va exposar la seua obra; una exposició en solitari a les Galeries Dalmau. El diari La Vanguardia ja va parlar d'ella.

Vida familiar

El mateix any de la seua 1a exposició, el 1913, es va casar amb Josep Timoneda. Va tenir un fill l'any 1914, Honorio, que va ser director de l'Orquestra Simfònica Catalònia i pintor com la seua mare, però amb menys èxit.

Acompanyament

Durant tota la seua carrera artística es va deixar acompanyar pel galerista Josep Dalmau. Ell va invertir en pintors joves de l'època com ara Miró o Dalí. Sempre va tenir el suport del seu mestre català, Francesc Galí.

David Andreu, B2.2 català

(FONT: Basat en el text de Carme Ferrer Vega)

Capítol 1: Un regal sorpresa

No sabia, llavors, que m'impresionaria tant veure un home plorar. Només n'havia vist algun a les pel·lícules. (...) I és que no acostumem a veure als homes plorar, sempre són les dones les "delicades", i per això vaig sentir que el que em volia dir era una cosa greu.

Va començar a parlar, a poc a poc.

—Sento molt ser jo qui et digui això. -Em vaig quedar encara més preocupada.

—Àngel, està tot bé?

—El teu germà ha tingut un accident.

1 dia abans de l'accident

—Laia farem tard! -La pesada de la meua mare m'estava donant pressa.

—Ja vaig mama, un moment que agafo la carta.

Era el 18è aniversari del meu germà, Joan. Havíem quedat per fer-li un dinar sorpresa amb tota la família. L'Àngel i el Marc, els seus millors amics, i la meua millor amiga, que és la seva nòvia, també hi eren.

Vam decidir regalar-li un cotxe per poder conduir-lo quan tingués el carnet. Jo, a correcuita, li vaig fer una carta per posar-lo en context sobre el regal. Serà el millor regal que hagi tingut mai.

Mentre ell feia les pràctiques del cotxe, no-

saltres ho preparàvem tot. Vam estar una hora decorant-lo perquè sortís perfecte. Vam apagar les llums i quan va entrar vam cridar tots: SORPRESA. Volíem que fos un dia especial per a ell. El dinar estava boníssim i el Joan molt content. Estava sortint tot de meravella.

Després del pastís, que estava també molt bo, va ser quan li vam donar el fantàstic regal. La clau del cotxe estava a una caixeta petita, no s'ho esperava. En obrir-la es va quedar sorprès. Va anar corrent a abraçar els nostres pares i després vam anar al garatge per veure'l. No era un cotxe de luxe però per a la seva edat estava molt bé.

A la nit va anar a celebrar-ho amb la colla d'amics. No va arribar tard a casa perquè l'endemà tenia l'examen del cotxe.

El dia de l'accident

El Joan es va despertar aviat per fer les últimes pràctiques, per estar preparat per a l'examen. Quan jo em vaig aixecar ja no estava a casa. Estava molt nerviosa per com li aniria.

Era la una i vaig sentir el soroll d'un cotxe. Eren el meu pare i ell...

Grup Iria i Marina

IES Joaquín Torres de Mequinensa

Fragment de la novel·la Entre el dolor i l'amor, presentada a la 17a edició del concurs Amic-Ficcions (2025). Inspirada en el començament de la novel·la Com un batec en un micròfon (Clara Queraltó). Podeu llegir la història completa i la resta de les presentades des del mateix institut a: <https://www.amicficcions.cat/detail.php?id=57800>

Capítol 1: Dotze més un

Realment, no sé si vull ser aquí. Per molt que m'hagi fet la valenta i confiada tot aquest temps, una tènue gota de suor fred va fer el seu trajecte pel meu front. Estic posant la meua vida en joc per donar-los vida de nou als somnis marcets de dues persones... Les dues persones més importants de la meua vida.

El gran portal de granit es va obrir davant del meu pas i em va permetre contemplar una imatge que ja tenia prèviament visualitzada. Vaig néixer aquí, i vaig passar gran part de la meua infància en aquesta casa, si és que se li pot anomenar així ara.

Un ampli camp de batalla il·luminat per desenes de torxes, en qüestió de minuts, es convertiria en la fosca tomba de molts. Creuo la mirada amb diversos aspirants recordant-me una vegada més que tots nosaltres compartim el mateix objectiu: sobreviure per ser mereixedors d'un drac.

El portal es va tancar, i una espècie de xiulet va fer ressò per tot el camp, ja no hi havia marxa enrere, l'infern acabava de prendre les seves flames. Les torxes van exhalar el seu últim alè de llum deixant-li el protagonisme a la foscor. Vaig treure de la meua motxilla un punyal per defensar-me, em poso en posició d'atac i avanço cautelosament uns passos... Els crits i laments ressonaven al meu interior, en qualsevol moment em tocava patir-ho també... I tal com si l'hagués conjurat, vaig sentir un cos abalançar-se sobre mi, una criatura de pell freda anava directa a la meua gola intentant llevar-me la vida, sense pensar-s'ho dues vegades li vaig clavar el punyal i es va esfumar.

No era més que una ombra mortífera...

Grup Anfel

IES Bajo Cinca de Fraga

Fragment de la novel·la Ales de sang, presentada a la XVII edició del concurs Amic-Ficcions (2025). Inspirada en el començament de la novel·la Ales de sang (Rebecca Yarros). Podeu llegir la història completa i la resta de les presentades per aquest centre a: <https://www.amicficcions.cat/detail.php?id=58692>

Centres aragonesos on s'ensenya català

Ribagorça Oriental

CPI de Benavarri, CEIP d'Areny i CEIP de Montanui

CRA La Llitera

Albelda, Alcampell, Castellonroi, Estopanyà

CRA Altorricón (La Llitera)

El Torricó, Algaió, Vensilló

TAMARIT DE LLITERA (La Llitera)

CEIP San Miguel • IES La Llitera

SAIDÍ (Baix Cinca)

CEIP S. Juan Bautista • Aula de primer cicle d'ESO

CRA Ribera del Cinca

Torrent de Cinca, Vilella de Cinca, Miralsot, Litera

FRAGA (Baix Cinca)

CEIP María Moliner • CEIP Miguel Servet • CEIP San José de Calasanz • Colegio Santa Ana (concertat) • IES Bajo Cinca • IES Ramón J. Sender

MEQUINENSA (Baix Cinca)

CEIP Mª Quintana • IES Joaquín Torres

FAIÓ (Baix Aragó-Casp)

CEIP Ntr.^a Sr.ª Del Pilar

CRA Dos Aguas (Baix Aragó-Casp)

Favara, Nonasp

MAELLA (Baix Aragó-Casp)

CEIP Virgen del Portal
IES Baix Matarranya

CRA Matarranya (Matarranya)

Calaceit, Massalió, la Vall del Tormo

CRA Algars (Matarranya)

Queretes, Lledó d'Algars, Arenys de Lledó, Beseit

CRA Alifara (Matarranya)

La Freixneda, la Portellada, Ràfels, Valljunquera

VALL DE ROURES (Matarranya)

CEIP V. Ferrer Ramos • IES Matarraña

CRA Tastavins (Matarranya)

Pena-roja, Mont-roig, Fondespatla, la Sorollera

CRA Olea (Bajo Aragón/Maestrazgo)

Aiguaviva de Bergantes, la Ginebrosa, Bordón

EOI Ignacio Luzán

(Montsó, Cinca Medio)

EOI Fernando Lázaro Carreter

(Saragossa)

EOI Alcañiz (Alcanys, Bajo Aragón)

Universidad de Zaragoza

Departamento de Lingüística y Literaturas Hispánicas.
Facultad de Filosofía y Letras

Penses que algú com jo, que no n'entén, el sabria apreciar? I cuinar?

I tant que el sabries cuinar. És un producte gourmet. Té un gran èxit entre els cuiners dels restaurants. És supersaborós. Abans el cuinàvem tallat a làmines amb mantega, però ara el cuinem sencer amb un raig d'oli d'oliva i pressionant-lo per a que expulsi el líquid. Queda gairebé com si fos una hamburguesa vegana.

Això dels fongs és un món molt ampli. També n'hi ha d'al·lucinògens, potser hi tindrieu demanda...

D'al·lucinògens no em fem. Potser és cert que hi podria haver un nínxol de mercat gran, però ara mateix la legislació no ho permetria. Algun dia potser arribarà, qui ho sap.

Per a la gent de per aquí, els fongs són productes que ens dona la natura. Només cal anar al bosc i agafar-los. En canvi, valtres els cultiveu. Podries explicar com ho feu?

El cultiu comença amb la preparació del substrat. El substrat és una barreja de serradura i estelles de fusta, a la que hi afegim humitat i posem en unes bosses tèrmiques. Abans d'embossar-lo, l'esterilitzem amb un autoclau. Després hi inoculem el miceli i ho posem a la sala d'incubació, que és fosca i està sempre a una temperatura estable. Cada tipus de bolet necessita el seu temps, alguns dos o tres setmanes i altres tres o quatre mesos. Després es passa tot a les sales de fructificació, on s'ha de controlar amb molta precisió la llum, la humitat, la renovació d'aire, etc. Alguns bolets volen molt aire, altres no en necessiten tant.

Un cop collits els bolets els heu de portar amb rapidesa cap als clients. Com la feu la comercialització?

Els clients principals són els restaurants. No és fàcil adaptar-se als seus ritmes i necessitats, ja que hi ha setmanes que volen moltes coses i altres no tantes, però de moment ho estem aconseguint. Estem molt agraïts als restaurants de la zona perquè han decidit apostar per nosaltres, encara que podrien aconseguir bolets més barats en altres

Capsa variada de bolets La Mandraula P.E.

llocs. Però la majoria són gent que aprecia la qualitat del producte. De moment, tots als que hem anat a trucar a la porta ens han fet cas. La Pili del Mesón Saganta, l'ARP de Benavarri, el Trasiego de Barbastro, el Carmen de Binèfar, el Km0 d'Andaní que fan venda directa a la carretera, els de Crisàlida de Camporrells fan unes coques de gírgoles molt bones, estem explorant possibilitats amb Chelats Sarrate d'Alcampell, etc. També proveïm dos grups de consum de Barbastro i un d'Almacelles. La nostra intenció és ampliar la xarxa amb més restaurants i amb grups de consum de l'àrea de Lleida.

També feu fires?

Sí. De fires n'hi ha de dos tipus. Per un costat, les que es fan als pobles de tant en tant, la fira medieval i totes aquestes coses, en les que no es ven gran cosa però serveixen per a donar a conèixer el producte. Per un altre costat, els mercats de pagès que tenen una regularitat i hi passa molta gent, en les que hi ha

més vendes i es mou més producte. Ara ho estem fent i ens agrada molt, però el model de fires no el voldríem fer durant massa temps. Ara al principi va bé perquè coneixes molta gent i et fas conegut, és una bona plataforma de difusió. Però a la llarga esperem reduir-hi la nostra presència.

Veig que teniu presència tant a comarques d'Aragó com de Catalunya. Com feu per a gestionar la qüestió lingüística? Us ha suposat algun entrebanc?

No hem notat cap problema. Amb els clients ens relacionem en català o en castellà en funció del que ells parlin. L'etiquetatge de moment només el tenim en versió catalana, però ningú s'ha mostrat estranyat. Ho portem amb molta normalitat.

Teniu un logo i un disseny gràfic molt potent. Qui us l'ha fet?

El va fer la Júlia Terés, que a més de portar les xarxes digitals de La Mandraula, ha fet tota la part de disseny gràfic del packaging, etc. Estem molt contents amb aquest disseny.

Com imagines el futur de La Mandraula?

El nostre projecte de moment és una "prova de concepte". Ara ja sabem allò que s'ha de fer i com s'ha de fer. Però ja estem pensant a fer un salt endavant i obrir un altre local més gran, on hi puguin entrar camions amb més facilitat i on hi hagi més espai per a les diferents fases. La idea és ampliar tant en producció com en comercialització, ho veiem factible perquè aquesta zona entre Aragó i Catalunya té moltes possibilitats.

Per cert, què vol dir "Mandraula"?

La Mandraula és una finca del terme d'Estopanyà on hi tenim una plantació de tòfones. Hi ha un brollador d'aigua en unes roques càrstiques, és un lloc molt emblemàtic i un signe de pertinença. Per a nosaltres representa el vincle amb aquesta terra.

«De moment només etiquetem en català i ningú s'ha mostrat estranyat»

Sergi Llena Mur presenta 'Bots' a Graus

// GLÒRIA FRANCINO

El dissabte 8 de març a la tarda, coincidint amb el dia de la dona treballadora, Sergi Llena Mur, músic, pedagog i investigador, va presentar el seu darrer àlbum musical *Bots* al palau dels Mur de Graus. El so del bot o gaita de Llena, acompanyat del contrabaix de Pedro Tomás i de la guitarra d'Héctor Berberide, amb altres instruments com el guitarro i l'acordió. Així mateix hi eren convidats reconeguts músics com Salvador Corell del grup Olga y los Ministriles i Luis Salesa.

Sergi Llena té una formació musical intensa a Balaguer, a Lleida, a Barcelona... És professor de trompeta, de gaita de bot i de trompa ribagorçana. Ha participat en concerts i festivals de música tradicional a diversos llocs nacionals i internacionals. I un bon dia va decidir encarar la seua passió musical a la Ribagorça. És professor a les Escoles de Música Tradicional de Benavarri i de Graus, i a l'Escola Municipal de Música d'Ainsa. Ha estat al càrrec de la Banda gradiense i de la Banda Municipal de Benavarri.

Aquest músic de Balaguer té les arrels per part de la seua padrina o iaia a Graus, on viu actualment. Des de xic, durant les vacances que passava a la vila ribagorçana, escoltava el parlar dels de Graus, les cançons que sentia que cantaven o que recordava la gent, ja a les cases, ja fent les feines agrícoles o celebrant festes. Tot aquest bagatge, afegit a la seua formació, l'han dut a una ingent creació musical.

Ha fet recerca per la Ribagorça i més enllà al llarg dels anys i aquest nou treball *Bots*, referit al nom de les gaites en aquesta comarca de parla catalana, li ha permès endinsar-se en instruments propis de la zona. Ja havia escrit l'any 2013 el llibre indicat per als alumnes *Mé todo de la gaita de bot* i, fins i tot, el seu interès l'ha portat a descobrir documents del segle XIX a Balaguer on, per les festes del mes de maig de la ciutat balaguerina, hi anaven els Gaiters de Casserres del

Castell, grup de gaiters ribagorçans, que traspasaven la seva comarca donant a conèixer les seues melodies.

El seu llegat creatiu s'ha inspirat en el folklore local i en els instruments tradicionals, com és ara, l'any 2006 l'obra *Entrán pol Barrichós*, homenatge a Graus. Ha treballat amb altres músics i grups cercant informació sobre instruments com la trompa ribagorçana, el grall de pastor, el fabiol, el rebec... La seua obra consta de molts projectes i discos com *Vísperas & Laudes*, que com el seu nom indica, recorda els horaris dels convents, presentat el 2019 a la cripta de la Verge de la Penya de Graus.

La seua passió per les cançons tradicionals el va portar a fer recerca oral per la Ribagorça i va donar fruit l'any 2023 en *Ribagorça/za canta*, acompanyat de la veu de Jesús Díez. Es tracta de cançons populars recollides del record dels

informants: jotes de solters de Benasc, cançons d'anar de fira a Bonansa, de Camporrells, de Graus... També cal destacar l'obra del 2024 *Dances, totxets i palitrocs*, on els protagonistes són les músiques dels balls de bastons, a Benavarri, palitrocs, i a Camporrells, totxets. En companyia d'altres músics i cantaires edita la *Leyenda de Rodrigo y Marica* de Graus o cançons de Nadal com els *Pastorets d'ixes muntanyes...*

Amb aquest nou disc *Bots*, homenatge als balls tradicionals com el ball pla, propi de tot el Pirineu, polques, pasdobles, escotish, farandola. A *Bots* s'hi troben temes com «la Balanguera», «Contradanza», «Pasodoble de casa Taverna», «Escotish de ronda», «Farandola», «Bots», aquesta denominació per a les gaites és comú a la Ribagorça, al Pallars i la Val d'Aran, «Furtaperas & Furtaprunes», personatges antiquíssims dels capgrossos de Graus, que representen la llibertat i la transgressió, «Polca de los gigantes de Graus», «Ball dels Pagesets de Balaguer», música per al ball dels gegants de Balaguer, on l'any passat van ser convidats els Gaiters de Graus, en record d'aquells antics Gaiters de Casserres, i tanca aquest treball el tema «Fosc», terme que indica l'apagada de llums en el teatre per a canvis d'escena i, segons afirma l'autor en una entrevista a la televisió de Graus, és el preàmbul del nou disc que prepara.

Sergi Llena Mur sempre té present la llengua i les tradicions ribagorçanes: Enhorabona!

DALT: Sergi Llena a Graus
DAVALL: Coberta del disc
ENRIC MARQUÉS

Glòria Francino Pinasa, nova acadèmica de l'AAL

// ACADEMIA ARAGONESA DE LA LLENGUA

El propassat 12 de febrer, el Ple de l'Acadèmia Aragonesa de la Llengua, en sessió extraordinària, va escollir per unanimitat la candidatura de Glòria Francino Pinasa per cobrir la vacant que s'havia creat dins de l'Institut Aragonès del Català. La seua incorporació a l'AAL esdevé fonamental perquè, fins ara, no hi havia cap membre del susdit institut vinculat a la comarca de la Ribagorça.

Natural de Sopeira (Osca), aquesta filòloga ha demostrat sempre un ferm compromís amb la diversitat lingüística d'Aragó i, més concretament, amb la defensa de la llengua catalana parlada en territori aragonès. En la seua trajectòria cal remarcar la tasca que ha dut a terme en el recolzament actiu del català a la Ribagorça com a membre del Centre d'Estudis Ribagorçans o a través de la publicació d'articles en revistes de divulgació sociocultural. També hem de subratllar la recerca que ha desenvolupat al voltant de la variació dialectal, l'onomàstica i la literatura oral de la Ribagorça. I, finalment, no podem oblidar la seua incursió en l'àmbit literari de la llengua catalana amb la publicació de narracions de ficció en antologies diverses.

D'aquesta manera, Glòria Francino rep un reconeixement, més que merescut, a una vida dedicada a l'estudi i promoció de la llengua catalana a l'Aragó, i en particular a la Ribagorça.

Creació d'un corpus de veu en aragonès

L'Acadèmia Aragonesa de la Llengua està treballant des del mes de novembre en la creació d'un corpus paral·lel text-veu en aragonès en

DALT: Glòria Francino, al seu hort de Sopeira.

ANXIU
DRETA: Elena Gusano, participant en el projecte de recopilació de veus en aragonès
AAL

col·laboració amb la Fundació Mozilla, una organització sense ànim de lucre que aposta activament pel programari i les dades lliures, i per una tecnologia accessible per a tothom.

Aquest conjunt de dades contribuirà a reforçar la presència digital de l'aragonès a les tecnologies basades en la interacció amb màquines i la intel·ligència artificial. El projecte s'inclou dins de la iniciativa Common Voice, que cerca crear un corpus obert d'enregistraments de veu en múltiples llengües. Aquest corpus és necessari per desenvolupar eines digitals basades en xarxes neuronals profundes (l'anomenada "intel·ligència artificial") com ara assistents virtuals, reconeixidors de veu, sintetitzadors de veu i fins i tot traductors que funcionen directament des de la veu. Com a exemple d'èxit, el corpus de Common Voice per al català, amb més de 3.000 hores gravades per més de 35.000 voluntaris ha suposat una fita important en el desenvolupament d'esta mena de tecnologies.

A la primera fase del projecte, des del novembre fins a la meitat de gener, s'ha recopilat un corpus textual de 10.000 frases lliures en totes les varietats d'aragonès. La segona fase del projecte s'està duent a terme des de meitat de gener, i consisteix que participants voluntaris, com més, millor, es graven llegint algunes d'estes frases amb un mòbil, tauleta o ordinador. L'objectiu és tenir una col·lecció d'àudios

tan àmplia i variada com sigui possible, amb participació de voluntaris de tots els rangs d'edat, gènere, i de totes les varietats de l'aragonès, neoparlants inclosos.

L'Acadèmia va llançar una campanya a xarxes socials per buscar la col·laboració de parlants de tot el territori i ja s'han aconseguit 14 hores d'àudio, gravades per 41

parlants d'entre 18 i 84 ans, de totes les varietats de l'aragonès. Tot i que s'ha assolit el primer objectiu de tenir un corpus de 10 hores validades, el projecte continuarà obert i l'objectiu és tenir un corpus tan ampli i variat com sigui possible, perquè és el que permetrà tenir models i eines més útils per als usuaris. Per això, l'AAL fa una crida a la comunitat de parlants d'aragonès perquè participen amb la seua veu en este projecte. També anima els catalanoparlants d'Aragó a aportar les seues veus al corpus de Common Voice en català per tal que les nostres varietats i accents també hi siguin ben representats.

Aquesta no és la primera col·laboració de l'Acadèmia Aragonesa de la Llengua a l'àmbit de les tecnologies per a l'aragonès. Durant l'any passat, l'Acadèmia ja va col·laborar amb equips de recerca de la Universitat d'Alacant i la Universitat Oberta de Catalunya en la preparació d'un conjunt de dades per entrenar i avaluar les prestacions de traductors automàtics. Amb estes dades es va organitzar una competició científica, per animar equips de recerca de tot el món a desenvolupar traductors automàtics entre el castellà i tres llengües ibèriques amb pocs recursos (aragonès, aranès i asturià). Els resultats i conclusions de la competició van ser presentats el novembre de 2024 a Miami, al prestigiós congrés *Empirical Methods in Natural Language Processing*.

Ramón Mur Gimeno, premi Franja 2024

// REDACCIÓ

L'Associació Cultural del Matarranya (ASCUMA), en nom d'Iniciativa Cultural de la Franja (ICF), té el plaer d'anunciar la concessió del XVIII Premi Franja Cultura i Territori a Ramón Mur Gimeno reconeixement a la seua contribució excepcional a la promoció i defensa de la llengua i cultura autòctona de la Franja aragonesa en diferents àmbits culturals i comunicatius.

Al llarg de la seua trajectòria professional, Mur ha destacat per la seua implicació en la normalització del català a la premsa aragonesa. Durant la seua etapa com a director de *La Comarca*, va impulsar la creació de la columna "Viles i gentes", escrita en català i encara vigent. Posteriorment, va facilitar-ne un altra, "Lo cresol", al *Diario de Teruel*, així com la secció "Dins el Bergantes, Matarranya i Mesquí" a la revista *Compromiso y Cultura* d'Alcanyís.

El seu compromís amb la difusió literària en català es va fer palès amb l'organització d'una jornada de lectures literàries d'obres d'autors baix aragonesos cada 15

Ramón Mur
YOLANDA FERNÁNDEZ

En Ramón al seu despatx de Bellmunt el 2013
CARLES TERÉS

d'agost durant un temps a la Casa Membrado de Bellmunt de Mesquí, un espai de trobada per als amants de la literatura i la cultura.

A més, manté el bloc "Entre pàgines", dedicat a la difusió cultural al Baix Aragó històric, on també ha expressat les seues reflexions sobre la problemàtica situació de la llengua autòctona a la zona, amb la contribució a la seua conscienciació i foment del seu ús. Pròximament es publicarà traduïda al català per en Juli Micolau, la seua novel·la

Sadurija dins de la col·lecció "Lo Trinquet" de l'Institut de Estudios Turolenses (IET).

També ha estat una figura activa formant part dels grups de socis d'Iniciativa Cultural de la Franja que han presentat diverses queixes davant institucions com el Justícia d'Aragó i el Parlament per reclamar una millor protecció i reconeixement de la

llengua catalana.

L'acte de lliurament del premi tindrà lloc a Calaceit aquest proper estiu, en una data que s'anunciarà en el seu moment.

ESPARPILLANT PARAULES

Pans // Roberto Albiac

Quan la majoria d'edat me va fer volar del niu per a emprendre noves destinacions (universitàries i professionals) lluny del Baix Matarranya, a les successives neveres i rebosts sempre m'han acompanyat —frescos, en recipients o congelats— los vegetals de casa, l'oli de la coope i, també, lo pa de la vila. Sincerament, no he pogut trobar una crosta consistent similar ni el mateix ullat artesanal a la molla dels pans "forasters": per desgràcia, predomine "la baguet del súper", de còmoda massa prefabricada, eixa que mute a xiclet a la nit i a terròs de bancal en lo demà...

Tampoc he vist pastissers descarregant llenya a la porta del forn, ni llums enceses abans d'eixir el sol il·luminant pastadors amatinadors a qui poder comprar massa per a almorzar coques a la paella, o les pastes de sempre, quan vas a retiro d'una nit de festa. Estan en perill d'extinció: a qui portaran les colles les nyaules de la penya en cuixes de corder o pollastre

per a rostir? a qui encarregaran la coca de primentó? No vull renunciar al nostre pa, són molts matins de batejar d'empeltre la cruixent punteta acabada de desenforar, d'omplir clotxes de magra, tomata, sardines o olives. Són molts records: les sopes escaldades en oli i timó del iaio o les d'all, la creu a la sola abans de fer la primera llesca, eixa llesca a cada plat (inclús en la taronja!), les torradetes de Santa Teresa, la màquina del mondongo trinxant pa, les raderes molles a les "tites", lo sacrilegi de no aprofitar-lo, les històries de pans negres, lleutos, pasteres, molins a les séquies i cereals als masos...

Les panaderies de tota vida, com també les carnisseries, van tancant a cada jubilació per falta de relleu generacional, per la despoblació i per la competència de les grans superfícies. En ells, se'n van gustos, tradicions i productes de qualitat que no hauríem d'abandonar si no volem perdre l'essència de les nostres viles.

La democràcia reconeix l'obra de Bada

// RAMON MUR

«Tres anys de transició i 47 de Constitució van fer possible la democràcia que avui gaudim al país lliure que és Espanya», va afirmar Santiago Marraco, de 86 anys, ex-president d'Aragó, dissabte passat a Saragossa, a l'acte d'homenatge a José Ramón Bada Panillo, organitzat per la Fundació de Fòrums de la Concòrdia/FCC.

Bada va ser conseller de Cultura del primer Govern autonòmic d'Aragó (1983-1987) presidit per Marraco, qui va destacar del nonagenari polític socialista el seu afany per promoure la pau des de la reconciliació entre els espanyols que havien viscut la Guerra Civil així com llurs fills, descendents directes. De passada, Marraco va recordar que aquesta reconciliació la va iniciar el PCE ja als anys cinquanta del segle passat. Marraco va recalcar també que aquest «2025 és any de moltes efemèrides com la del 50è aniversari de la mort de Franco, que es complirà al final de l'any».

A l'acte d'homenatge a Bada, presentat pel professor Ernesto Martín Peris, Pilar de la Vega, ex-consellera d'Educació en aquell primer Executiu de l'autonomia aragonesa, va destacar la tasca de Bada com a promotor de la cultura i la llengua catalana a la franja oriental d'Aragó a què pertany Favara, el poble natal de Bada. De la Vega va recordar com, en aquells anys, una de les bases d'aquell Govern va ser la recuperació de la

llengua vernacla al nostre territori i va arribar a afirmar sense embuts que «l'alfabetització d'un infant s'ha de fer sempre en la llengua materna».

La força de la mirada

Tant el presentador de l'homenatge com els intervinents, amics i antics col·laboradors de Bada, van parlar en català o van alternar l'ús d'aquest idioma amb el castellà. Va ser un clar reconeixement a la incontestable tasca de Bada a favor de la seva llengua materna al llarg de tota la seva vida.

José Bada, «el nostre Pepe Bada» com el van anomenar amb familiaritat diversos intervinents en l'homenatge, no va parlar, no va pronunciar cap discurs; els seus 96 anys no li ho van permetre. Assegut permanentment en una cadira de rodes, va seguir, però, amb molta atenció tot el que passava al seu voltant. Bada avui parla menys que mai, només ho fa posant l'oïda pro-

pera a qui se li dirigeix, però mira encara amb una força que electriza.

Qui va convèncer amb la paraula i amb l'escriptura, avui es veu forçat a escoltar, només a escoltar, cosa que també va saber fer quan parlava i escrivia més. El dissabte de l'homenatge, va allargar la mà a Pilar

de la Vega, qui va pronunciar tot el seu discurs sense deixar anar la mà d'en Bada. Sense pronunciar una paraula i davant el públic que va omplir l'aula del Caixa Forum on es va celebrar l'acte, Pepe Bada va estar al seu lloc tot el matí amb la màxima dignitat.

En reconeixement de la vida i l'obra de Bada hi van intervenir 11 persones i el cantautor de la Codonyera, Tomàs Bosque, va fer de teloner a l'homenatge amb tres cançons en català i castellà. L'exalcalde de Favara, Pedro Carceller Busón, va recordar la JACR (Jovenut d'Acció Catòlica Rural) en què va treballar Bada en els temps de sacerdot i professor del seminari diocesà major de Saragossa. A l'exconseller socialista de Cultura se'l recorda avui menys per aquesta faceta que va desplegar, juntament amb altres companys de l'època i la generació, una tasca social indispensable com a substitutiva de moltes obligacions que el règim franquista no complia.

José Bada,
Ernesto
Martín Peris
i Joaquim
Montclús

JOSEP LLUÍS SOLER

Participants
en l'homenatge

FUNDACIÓN FOROS
DE LA CONCORDIA

Edicions de 1979 publica el còmic 'Les aventures de Softcatalà'

// REDACCIÓ

Després d'uns quants mesos intensos treballant-hi i preparant-lo, l'equip de Softcatalà ens anuncia la publicació del còmic *Les aventures de Softcatalà* amb Edicions del 1979, una obra que narra les aventures de la família Rasclet per fugir del jou fatídic del tirà Masó i arribar a l'oasi lingüístic que representa la Contrada.

Després del tast que van oferir als assistents a l'acte de celebració del vint-i-cinquè aniversari de Softcatalà a Barcelona, aquesta publicació definitiva, d'una quarantena de pàgines, completa les peripècies de la família protagonista amb tres capítols trepidants més en què els sequaços del malvat tirà Masó faran mans i mànigues per sortir-se'n amb la seva. Per fortuna, Softcatalà no abandonarà els Rasclet a la seva sort i enviarà superherois com el Diccionari de Sinònims o el Corrector a ajudar la família a creuar les tenebroses regions de Terra Nul·la.

L'obra es publicarà aviat i es podrà comprar per 15 € tant en línia al lloc web d'Edicions del 1979 com a les llibreries físiques. A més a més, durant la pròxima diada de Sant Jordi, el dimecres 23, seran a Barcelona per signar exemplars a l'estand de Plataforma per la Llengua d'11 h a 12 h i a l'estand d'Edicions del 1979. A més d'això, també tenim previst organitzar una presentació del còmic.

David Cànovas, membre de Softcatalà, és qui s'ha encarregat d'escriure el guió del còmic, que es publicarà amb la llicència Creative Commons Reconeixement-CompartirIgual 4.0 Internacional. L'obra també inclou un pròleg de Noelia Karanezi —periodista i guionista de *La competència de RAC1*— i un epíleg d'Adrià Martín Mor —traductor, músic, professor universitari i membre de Softcatalà. D'altra banda, i a part de la participació de diversos membres de l'associació, també cal destacar les il·lustracions de Haru the Studio, que s'ha encarregat de posar cara

i ulls a les principals eines i serveis de Softcatalà.

Més enllà de les vicissituds de la família Rasclet per indrets sinistres i inclements, *Les aventures de Softcatalà* simbolitza el repte permanent de les llengües minoritzades de mantenir-se vives i oposar-se a la imposició i la substitució lingüístiques, un repte en què Softcatalà ha treballat des de la fundació mitjançant les diferents eines lingüístiques que ha desenvolupat en l'àmbit digital.

La família Rasclet personifica també el memorable adagi de Pompeu Fabra: «cal no abandonar mai ni la tasca ni l'esperança». La supervivència d'una llengua està supeditada al conreu i la defensa que en facin els parlants —sigui en les situacions quotidianes o en la confluència de l'idioma amb les noves tecnologies—, i la tenacitat dels Rasclet serà clau en el seu viatge per arribar a l'anelhada Contrada.

La publicació d'un còmic suposa una fita dins de l'associació que és ben diferent de la manera de fer habitual de Softcatalà: desenvolupar eines i recursos digitals. Tanmateix, conserva la tasca de difusió i divulgació d'aquests mateixos serveis; és per això que el còmic està destinat tant als més menuts com

als més grans, de la mateixa manera que les eines que oferim són emprades per gent de totes les edats.

Softcatalà és una associació sense ànim de lucre que treballa des del voluntariat i que no ha acceptat mai donacions tot i les incomputables mostres de suport i ofertes d'ajuts econòmics que ha rebut. Ara, per primer cop, ofereix una forma perquè tothom qui ho vulgui pugui col·laborar econòmicament amb la seua tasca. La compra del llibre, a més de ser el regal ideal per Sant Jordi, també es contribuirà directament a fer possible la missió de Softcatalà de fomentar l'ús del català a internet i les noves tecnologies.

Softcatalà presenta la traducció completa de GIMP 3.0 al català

Fa unes setmanes es va publicar la versió 3.0 del popular programa d'edició d'imatges GIMP disponible per a Windows, macOS i Linux. El desenvolupament ha significat més de 7 anys de feina. Es tracta d'una fita important, que marca un moment històric per a la comunitat del programari lliure, i que arriba amb noves funcionalitats i millores significatives.

Softcatalà es complau a anunciar que la versió 3.0 disposa d'una traducció completa al català, amb interfície i documentació incloses. Això ha estat possible gràcies a un equip que hi ha treballat de manera totalment vo-

luntària durant diversos anys. El fet que es tracti d'un programa molt complet, amb terminologia especialitzada i utilitzat per milers de persones cada dia, fa encara més rellevant que el català sigui inclòs per defecte amb el llançament de la nova versió.

Símbol del programa GIMP

Recapte torna a escena per la Pau

// MARIA ÁLVAREZ

Després de quasi set anys sense pujar als escenaris, el duo de recitació poètica i musical Recapte, format per Antoni Bengochea (veu) i Màrio Sasot (bandúrria) van realitzar una breu actuació al Teatre de La Estación de Saragossa el passat 19 de febrer dins d'un acte organitzat per l'associació Erial Ediciones, entitat que publica la revista semestral

Crisis, titulat «La Pau en Crisis».

Es tractava d'una presa de posició col·lectiva en contra de les guerres en uns moments crucials per a la comunitat mundial, on una trentena de socis col·laboradors i amics de la revista aportaren els seus poemes, relats o les seues obres d'art a través de muntatges audiovisuals. Reputats actors i dramaturgs de l'escena aragonesa i nacional com Maria José Moreno, Mariano Anós o Rafael Campos llegiren poemes i altres textos d'autors com León Felipe, Blas de Otero, Bertold Brecht, etc.

Entremig hi havia programat un interludi musical on hi participaren

l'esmentat duo franjolí i el violinista lleidatà i professor del Conservatori Professional de Saragossa Joan Xic.

Antoni Bengochea (Calaceit, 1958) i Màrio Sasot (Saidí, 1951) van obrir la seua actuació amb el poema «A tots els morts morts a totes les guerres», una creació del mequinensà Hèctor B. Moret de 1976, i finiren amb la poesia «Als Balcans», obra de Juli Micolau (la Freixneda) publicada a finals dels anys noranta.

La música que acompanyava aquests poemes era el tradicional *Dies Irae* i una marxa fúnebre tradicional de la Carèlia (Finlàndia).

El Duo
Recapte
en plena
actuació
PEDRO PARDOS

L'acte s'emmarcava dins d'una extensíssima programació cultural coordinada des de l'Assemblea Ciutadana per la Pau i contra les Guerres de Saragossa, que ha omplit la ciutat durant els mesos de gener i febrer d'actes d'allò més variats, des de conferències i debats, actuacions musicals, projeccions de pel·lícules a la filmoteca, exhibicions i subhastes d'art per a finançar la campanya, fins programacions musicals a la ràdio autonòmica amb cançons de temàtica pacifista.

SE VA SOLSINT

Post punk // Patrici Barquín

Temps era temps en que els cims nevats no formaven part de la nostra anatomia. Temps fugit en que tot era festa, però també transgressió. La sang bullia i les hormones esclataven en balls salvatges. La música es combinava amb la nostra ànima creant emocions que, en lo temps, quedarien esmoreïdes per a, en lo moment més inesperat —quan comencen a sentir-se els primers acords o el primers cops de bateria—, recórrer la nostra pell i transmutar de pell humana a pell de gallina.

Concerts. Petits concerts amb un munt de gent. Concerts punk agon les habilitats musicals o vocals dels artistes eren irrelevantes. Allà s'hi anava a ballar desbocadament, a empentes, a crits i abraçades. Però també era allà agon qualsevol podia pujar a l'escenari i explicar la seua. Que si l'Agrupació de Dones Violentes, que si Alliberament Animal, que si els Mili kk, etc.

En definitiva, els concerts punk, eren espais agon expressar

lliurement l'opinió. De fet, també passava que en mig d'una cançó, algú pujava i li prenia el micro al cantant i començava a cantar ell o ella pel seu compte o a explicar alguna història de borratxo, per a després llençar-se des de l'escenari, en planxa, damunt del públic, amb l'esperança de que l'empossen al vol. Allavontes lo poble soberà parlava, i si l'acció a l'escenari havia estat miserable, tothom s'apartava i el subjecte volador ben identificat se fotia una hòstia epistemològica.

Ara hi han altres de micros euberts; en diuen xarxes socials, però lamentablement, d'allò del punk no en queda res. Ara qualsevol idiota pot interrompre el concert, dir qualsevol estúpidesa i en saltar no li regalarem cap hòstia epistemològica sinó que el recollirem en lo cotó fluix del respecte. Al cap i la fi ens em fet vells, ens han perdut el respecte, el punk ha mort i encara no ho hem acabat de solsir.

Mequinensa. La fi d'una tradició

// ANA OBIOL

Amb l'arribada del segle XX i l'increment de la demanda del carbó a nivell mundial, Mequinensa va prendre una importància considerable per l'activitat de la seva conca minera. Era un poble on la principal activitat econòmica era la mineria. A meitat de segle XX, aproximadament en 1945, l'enginyer cap del districte de Saragossa va afirmar que la població minera era de 4.132 persones. Les mines de Mequinensa van acollir a més de 900 persones en aquesta època. Aquest poble aragonès no sols va acollir a treballadors d'aquesta mateixa comarca, sinó que també va arribar gent d'Astúries, Andalusia, Múrcia i Galícia, a la recerca d'un lloc en el qual treballar i tirar arrels.

Mequinensa i la seva mineria van modificar per complet l'activitat econòmica tradicional, basada en una agricultura de secà. La població va créixer considerablement. El segle XX va suposar prosperitat econòmica per a aquesta localitat perquè el carbó era la principal font d'energia per a generar electricitat. Segons el portal d'estadística "Statista", en 2020 el carbó continuava sent la segona font d'energia més usada per sota del petroli.

No obstant això, l'arribada del moviment ecologista a Espanya va canviar la manera de veure el carbó. Aquesta mobilització va ser una resposta al creixement econòmic dels anys seixanta, una dècada en la qual s'accelerava la degradació de la naturalesa i la contaminació. L'ecologisme únicament advocava per les energies renovables i per tant, el carbó i totes les fonts d'energia contaminants van començar a córrer perill. En 1990 es va denunciar la contaminació per pluja àcida de la tèrmica d'Endesa a Andorra (Terol) produïda pel carbó. Ara bé, l'excusa de l'ecologisme no tapava un dels veritables motius pels quals la mineria es va deixar de costat: el carbó estranger era més barat que l'espanyol. Aquest mineral ja tenia els dies comptats.

Al desembre de 2018 es va paraitzar a Espanya l'extracció del

Dos miners a les mines de mequinensa a la dècada dels 60
MUSEUS DE MEQUINENSA

carbó amb el tancament de totes les mines després que Brussel·les hagués concedit una pròrroga final a una activitat econòmica que portava més de 30 anys en decadència. Segons REE (Xarxa Elèctrica d'Espanya), el 90% del carbó que es cremava a Espanya en 2018 per a produir electricitat ja no era nacional, sinó que s'importava d'altres països com Colòmbia o Rússia.

El Pla de Tancament de les mines d'interior acordat amb Brussel·les en 2012 va afectar 26 mines, una d'elles era la conca minera de Mequinensa, que va rebre des de 2011 ajudes directes per al tancament. Anys més tard, en 2016, Brussel·les va confessar que va ser el Partit Popular de Rajoy el que va seguir amb aquest Pla de Tancament malgrat haver estat elaborat pel PSOE de Zapatero.

No va ser un procés fàcil per al Govern perquè la mobilització minera també va existir i va resistir el màxim que va poder. Cap miner es va quedar de braços plegats. Ni mequinensà, ni asturià, ni turolense, ni un llarg etcètera. Cap va permetre que el seu treball fos extret de la mina, sense més. Per a molts, la mineria era l'únic ingrés monetari que hi havia a les seves cases. Eren treballadors que vivien en pobles on l'única activitat econòmica a la qual podien accedir era aquesta. El tancament de les mines significava marxar fora i lluny de casa. Sobretot, aban-

donar el treball que havien exercit des de l'inici de les seves vides laborals. No es tractava d'un treball com un altre qualsevol, era una tradició amb més de 150 anys d'història.

En 1993 es va celebrar la primera "Marxa Negra". Una lluita que va aconseguir mantenir l'activitat minera, almenys, uns anys més. Va començar a la comarca de Laciana (Lleó) i la destinació final era Madrid. Aquests miners van viure experiències úniques des del primer dia, es van sentir valorats i volguts gràcies als veïns que s'acostaven a les carreteres per a cooperar amb ells. L'objectiu d'aquesta marxa es va complir, el govern va allargar la vida del carbó.

En 2012 la situació del carbó ja era una batalla perduda per a molts. Així i tot, molts van seguir la lluita i no es van rendir. Els miners de Mequinensa, entre molts altres, van arribar l'11 de juliol a la madrilenya Porta del Sol després de més de vint dies caminant; es tractava de la segona "Marxa Negra". Van defensar el seu i van ser secundats per aplaudiments, ovacions i cànctics. Desgraciadament, la fi del mineral no es va aconseguir endarrerir més, només es van donar petites ajudes per a acomiadaments i prejubilacions perquè el Partit Popular no atorgava més pròrroques ni feia un pas enrere.

Gilberto Obiol, ex miner de Carbonífera de l'Ebre, va viure aquesta lluita des del primer moment i

no entenia per què el seu carbó no era acceptat en les centrals tèrmiques: “Es podia cremar el carbó de Mequinensa, el d’Astúries i el de qualsevol part del món, el carbó és carbó. El problema estava en el fet que no es van aprofitar els recursos que hi havia a Aragó i que, sobretot, portàvem tres mesos en ERE. No érem els únics, cal recordar a tots els companys miners que ens van acompanyar en aquesta lluita”. La seva dona, Ana Fernández, compte com van viure aquests moments: “Jo treballava, al meu marit el van condicionar perquè fes guàrdies en la mina i així poder continuar cobrant alguna cosa, és a dir, sense ingressos mensuals no estàvem. Passem com vam poder perquè els nostres ingressos no eren molt alts. Jo donava aquesta batalla per perduda. Encara que ells s’esforcessin a fer manifestacions i més moviments, jo sabia que no aconseguirien res perquè el Govern ja havia pres la decisió del tancament de les mines”.

La batalla no sols es va resumir en la “Marxa Negra”. En 2013 cinc miners de Mequinensa es van tancar en la mina per a defensar el seu futur. En aquests moments, la central d’Escucha, la qual rebia el carbó de la mina de Mequinensa, ja havia tancat. L’única opció que li quedava al carbó d’aquesta localitat era ser enviat a la central d’Andorra, l’única que romania oberta a Aragó. A Endesa no li semblava bona idea que el carbó fos allí perquè “l’empresa al·legava que la crema del material que provenia de Mequinensa podia danyar les calderes de la central tèrmica”.

La lluita va servir per a com-mocionar a la societat i donar-los a conèixer la situació del carbó i com el Govern va evitar ajudar als que sempre havien seguit la tradició. Però desgraciadament, els alts càrrecs del país van fer cas omís davant aquesta situació. Les mines de Mequinensa van tancar definitivament al juny de 2014 després de més de 3 anys de lluita. “Estàvem a les portes d’aconseguir un finançament per a continuar durant alguns anys més i de sobte, van tancar”, explica l’ex president del comitè d’empresa de la mina.

33 treballadors que encara romanien en l’empresa “Carbonífera de l’Ebre” es van acollir a un expedient de regulació d’ocupació. Per moltes indemnitzacions que rebessin els miners mequinensans res anava a satisfer-los. El Partit Popular no va atendre cap necessitat. Per a molts, “el PP únicament va voler fer el paper d’ajudar-los, però els van ignorar des del primer moment en el qual va començar la

L’enderroc de l’emblemàtica xemeneia de la tèrmica d’Andorra (Terol) el 16 de febrer de 2023

CARLES TERÉS

batalla. Ningú els va escoltar”.

Vuit anys després del tancament definitiu de les mines de Mequinensa, alguns ex miners treballen fora de casa seva, com Gilberto Obiol, que ara també és miner, però no de carbó, sinó de potassa. Viu

«Encara que ells s’esforcessin a fer manifestacions i més moviments, jo sabia que no aconseguirien res perquè el Govern ja havia pres la decisió del tancament de les mines.»

a dos hores del seu poble i veu a la seva família una o dues vegades al mes. Uns altres es van prejubilar i van haver d’oblidar de les mines per complet. Ara, el terreny on estaven les mines de carbó de Mequinensa és una zona de restauració ambiental, van fer una casa rural que es pot llogar. Així i tot, pocs mequinensans perdonen el que es va fer amb el que per

a molts era la seva vida. Més de 150 anys que el poder polític va destruir a penes en quatre anys.

Senderes i assegadors // Vicent Pallarés Pascual

És una realitat que la nostra mobilitat s’ha vist molt influenciada per la vinguda i la popularització dels cotxes. Moltes sendes per on abans es transitava, bé a peu o amb animals de càrrega, s’han perdut amb el pas dels anys i, moltes vies de comunicació que hi havia als termes per travessar les diferents partides s’han oblidat. El que havien estat passos per on s’havia transitat han desaparegut amb el pas del temps. També la toponímia tradicional que els designava.

De vegades sembla que oblidem la importància d’aquestes vies per a poder comunicar. Durant anys han estat crucials per a la societat. Camins com les senderes i els assegadors —camins per al trasllat de ramats— que han estat molt relacionats

amb uns oficis, com ara el pasturatge, les tasques agrícoles o les tasques d’aprofitament del bosc. Camins que conserven, encara, els seus drets com a vies pecuàries.

Algunes sendes les ha tapades la malea: la natura ha recuperat el terreny que li va ser arrabassat i que li pertocava. En altres casos, per pèrdua dels seus testimonis, s’ha oblidat el seu traçat i no han pogut tornat a ser marcades. Ara, amb la moda de caminar i córrer per la muntanya sembla que algunes d’aquestes senderes han tornat. També s’han intensificat els projectes per a recuperar la toponímia tradicional. Camins per on encara hi ha passos que ressonen i que són part del nostre patrimoni.

La Catalunya de totes i tots.

Escaneja aquest
codi QR i consulta
el Pla de Govern.

govern.cat/pladegovern

**Generalitat
de Catalunya**

El Govern de
Tothom!!!